

Prof. dr hab. Andrzej Fabianowski
Instytut Literatury Polskiej
Wydział Polonistyki UW

OPINIA
o rozprawie doktorskiej mgr Agaty Kłosek
Zygmunt Szczęsny Feliński - twórca dziewiętnastowieczny

Bohaterem rozprawy doktorskiej mgr Agaty Kłosek jest Zygmunt Szczęsny Feliński – duchowny, arcybiskup, obecnie święty Kościoła katolickiego, człowiek budzący zainteresowanie raczej historyków niż literaturoznawców. Historycy literatury pamiętają o przyjaźni jego matki, Ewy z Salomeą Słowacką-Bécu i bliskich relacjach, jakie przyszłego arcybiskupa łączyły z Juliuszem Słowackim. Rzadko natomiast Feliński staje się bohaterem namysłu literaturoznawców, badaczy jego poematów dramatycznych, wierszy, pamiętników, listów, pism teologicznych. Feliński jest więc postacią jednocześnie znaną i zapomnianą. I właśnie temu drugiemu wcieleniu Felińskiego poświęcona jest rozprawa Agaty Kłosek.

Doktorantka wydobywa z cienia jego utwory, które wcale nie są łatwe w odbiorze, zbyt pozytywistyczne jak na poezję romantyczną i zbyt romantyczne dla ludzi pracy organicznej, silnie zindywidualizowane, dążące do połączenia poetyki romantycznej z wartościami (niektórymi), które zdominowały drugą połowę XIX wieku. Dlatego bardzo fortunnym wyborem było opisanie dzieł Felińskiego w kategorii dziewiętnastowieczności, traktowanej jako zjawisko oraz idea, będąca jednocześnie narzędziem interpretacyjnym, służącym hermeneutyce tekstów literackich, a nie tylko opisowym. W takim kontekście, co jest znaczącym odkryciem Doktorantki, twórczość Felińskiego staje się egzemplifikacją nurtów ideowych oraz artystycznych konstytuujących wiek XIX jako całość, ekspozycją dziewiętnastowieczności jako całości, a nie zestawienia kulku odrębnych wobec siebie części.

Konstruując sylwetkę Felińskiego jako twórcy dziewiętnastowiecznego, mgr Agata Kłosek buduje nowoczesną narrację poświęconą biografii autora *Praksedy*. Wskazuje na elementy tej biografii, które łączą poetę z romantyzmem (kontakty z czołowymi twórcami romantycznymi i kształtujące jego estetykę lektury) oraz te, które stawiały go jako bohatera skonfrontowanego z rozmaicie konkretyzowaną opresją: od opinii publicznej, która, zmanipulowana przez radykalnych agitatorów, w rozsądku biskupa widziała zdradę aspiracji narodowych Polaków, po opresyjność władz carskich, które skazały duchownego na długoletnie wygnanie, a następnie uniemożliwiły mu powrót na ziemię zaboru rosyjskiego. Życie Felińskiego jawi się tu jako **heroiczny akt kreacji** dokonany w opozycji

do sił wielokrotnie od niego większych. Prawda etyczna jednostki skonfrontowana z pseudo-prawdą tłumy lub siłą policyjnej przemocy zwycięża, chociaż dzieje się to kosztem ofiar samego bohatera. Feliński, jak przekonująco dowodzi Doktorantka, jest człowiekiem mającym siłę samostanowienia, człowiekiem **tworzącym**, a nie tylko przeżywającym swe życie. Biografia Felińskiego staje się w tej optyce nie tylko tradycyjnym kontekstem tworzonych przez niego dzieł, ale staje się **dziełem sama w sobie**, jako świadomy, konsekwentnie planowany i realizowany oraz celowy akt kreacji.

Prace pisarską Felińskiego uporządkowano w rozprawie wg klucza genologicznego. Takie rozwiązanie zharmonizowane jest z założeniem, jakie przyjęła Autorka, że w swoim dojrzałym życiu poeta – biskup nie zmieniał poglądów, że stanowią one wyraz pewnej synchronii, chociaż wyrażane były w różnych okresach i okolicznościach historycznych. Twórczość Felińskiego określały ramy estetyczne, ideowe i teologiczne tamtego czasu oraz subiektywna, swoista wrażliwość intelektualisty, który samego siebie określał raczej mianem myśliciela niż artysty. Takie usytuowanie obu ról społecznych pozwala odczytywać dzieła Felińskiego w kluczu planu ideowego bardziej niż poetyckiego, estetycznego. Zarówno poezja, jak i proza arcybiskupa warszawskiego miała, w jego zamyśle, wymiar użyteczny, służyć miała odbiorcom, wzbudzać ich refleksję, umacniać zaufanie do sprawiedliwie działającej Opatrzności, cementować poczucie przynależności do grupy skupionej wokół wartości chrześcijańskich.

Zachowana twórczość literacka Felińskiego składa się z pięćdziesięciu wierszy religijno-patriotycznych, dwóch poematów artystyczno-filozoficznych, pięciu obszernych książek teologiczno-filozoficznych, jednego studium polityczno-historiozoficznego, trzech książek pamiętnikarskich. Interpretacja tego niemałego przecież zespołu tekstów zajęła zasadniczą część rozprawy mgr Kłosek. Doktorantka słusznie podkreśla, że Feliński starał się wypowiadać, nie tylko w dziełach stricte poetyckich, językiem wyszukany, artystycznym, wpisującym się w wysoki obieg estetyczny. Jednocześnie jego utwory, a także rozprawy, wymykają się działaniom klasyfikacyjnym, mają, szczególnie poematy, synkretyczny charakter rodzajowy, partie epickie przecinane są lirycznymi wypowiedziami podmiotu, a wszystko razem wykorzystuje, do pewnego stopnia, ramy dramatyczne. Przypomina to konstrukcję romantycznej powieści poetyckiej, ale wybór tego gatunku pod koniec XIX wieku, więc blisko 70 lat po jego największej popularności, musiało być odebrane jako anachronizm.

Twórczość literacka Felińskiego nie spotkała się z szerszym odzewem, ale znakomicie ilustruje ona typ syntetycznego myślenia, w którym spotyka się organicyzm wyprowadzony jakby z *Psalmu miłości* Krasińskiego, indywidualizm bohaterów

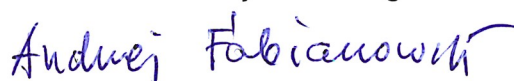
romantycznych, wreszcie providencjalizm i przekonanie o bezpośredniej interwencji sił metafizycznych w realiach życia ziemskiego. Można stwierdzić, że poematy Felińskiego są narracjami o permanentnej teofanii, zarówno historycznej, jak i egzystencjalnej. Ta ich podstawowa cecha organizuje drobiazgową pracę interpretacyjną Doktorantki. Teofania w dziełach Felińskiego nie konkretyzuje się – w przeciwieństwie do twórczości Wieszców – w idei mesjanistycznej. Teolog i duchowny trzyma tu na wodzy wyobraźnię poety. Zbawienie dokonało się już w przeszłości i nie potrzebuje uzupełnienia ani dopełnienia. W dziełach dyskursywnych Feliński wspominał o misji narodu, ale, na co słusznie zwraca uwagę Autorka rozprawy, misjonizmu nie można identyfikować z mesjanizmem.

Trafną decyzją Doktorantki było też wyeksponowanie i poświęcenie obszernej części rozprawy dyskusji, jaką Feliński prowadził z ideą rewolucji społecznej. Nie miał on wprawdzie przenikliwości Krasińskiego, który w działaniu rewolucyjnym dostrzegał społeczno-futurologiczną mistyfikację, ale nie odrzucał też idei rewolucyjnych a priori, wchodził w dyskurs dwóch koncepcji antropologicznych: chrześcijańskiej i rewolucyjnej, odnajdując niejednokrotnie powinowactwa jednej i drugiej. Takie podobieństwo dostrzega Autorka w „mocy ofiary” – bohaterstwo i altruizm rewolucjonistów poświęcających się „dla sprawy” przypominać może w pewnym wymiarze martyrologię chrześcijań w cezariańskim Rzymie.

Dużą i autonomiczną wartość mają też partie pracy, w których mgr Kłosek ukazuje utwory oraz idee Felińskiego w kontekście najważniejszych przedstawicieli polskiej literatury i myśli XIX wieku – zarówno romantyków, jak i pisarzy, których z pewnym uproszczeniem nazywa się pozytywistami.

Podsumowując: stworzona przez mgr Agatę Kłosek monografia Zygmunta Szczęsnego Felińskiego jest pracą bardzo dobrą zarówno w wymiarze materiałowym oraz interpretacyjnym, jak też rozprawą, w której w tle ukazany został polski wiek XIX jako pewna ideowo-artystyczna, tworzona przez różne generacje poetów i pisarzy, jedność. Kategoria dziewiętnastowieczności, która stała się punktem wyjścia rozważań Autorki ukazała swą produktywność poznawczą i zasadność w rozumieniu i lekturze dzieł arcybiskupa warszawskiego.

Uważam, że rozprawa mgr Agaty Kłosek ze względu na jej rzetelność, materiałowe bogactwo i precyzję metodologiczną zasługuje na najwyższą ocenę, ukazuje naukową dojrzałość Doktorantki i umiejętność zaprojektowania i realizacji niełatwego zadania badawczego.

Andrzej Fabianowski

Warszawa, 25 marca 2021